

INDIVIDUALNI I KOLEKTIVNI IDENTITET U POSTKOMUNIZMU

(Filozofske, antropološke i socijalno-teorijske
pretpostavke razumevanja društvenih promena)

1.

Poslednju deceniju XX veka obeležavaju radikalne i dalekosežne društvene promene čije objašnjenje i razumevanje predstavljaju izazov za filozofiju, antropologiju i socijalnu teoriju. Raspad društvenog sistema „realnog socijalizma“ i njegovih federalnih državnih formi – to su teme koje su u samom fokusu teorijskog interesovanja socijalne teorije širom sveta. U ovom opštem tematskom okviru, „jugoslovenski slučaj“ ima posebno mesto – razumljivo je da zadatak objašnjenja dramatičnog raspada Jugoslavije i razumevanja rata na njenom tlu predstavlja dodatni izazov za našu socijalnu teoriju. Ali, pored tematizacije nedavne prošlosti, pred socijalnu teoriju se postavlja važniji zadatak izgradnje teorijsko-konceptualnog okvira koji će omogućiti razumevanje tekuće i buduće transformacije postkomunističkih društva. Priroda ovih društava, njihova socijalno-ekonomska stratifikacija, mogućnosti i pravci njihovog ekonomskog i tehnološkog razvoja, izgradnja novog političkog sistema, postkomunističke ideologije i odnos tih društava prema međunarodnom okruženju – samo su neka od otvorenih pitanja na koja socijalna teorija, ako pretenduje na savremenost, mora potražiti zadovoljavajuće odgovore.

2.

Naznačeni problemski sklop svojom kompleksnošću prevazilazi kapacitete posebnih naučnih disciplina i teorijsko-meto-

doloških pristupa. Takođe, brojnost tematskih područja dovodi u pitanje svaku pretenziju na izgradnju *jedne* teorije koja će dati odgovore na raznovrsna pitanja nametnuta raspadom komunizma i postkomunističkim zbivanjima. Zato, izbor teme „Individualni i kolektivni identitet u postkomunizmu“ za istraživački projekat Instituta za filozofiju i društvenu teoriju počiva na dve polazne pretpostavke. Prva se odnosi na uverenje da tematizovanje problema individualnog i kolektivnog identiteta u postkomunizmu predstavlja plodno hermeneutičko sredstvo kojim se omogućava razumevanje različitih, međusobno povezanih aspekata sloma „realnog socijalizma“ i transformacije postkomunističkih društava. Druga pretpostavka, zasnivajući se na tezi o nužnosti multidisciplinarnosti u istraživanju postkomunizma, sadrži uverenje da upravo navedena tema omogućava kombinovanje filozofskog, antropološkog i socijalno-teorijskog pristupa društvenim promenama koji je primeren *Institutu za filozofiju i društvenu teoriju* i korespondira sa intelektualnim profilom njegovih saradnika. Uspešan dosadašnji rad Instituta je najbolji pokazatelj prednosti multidisciplinarnog istraživačkog programa, a predložena tema, i u sadržinskom pogledu, predstavlja element kontinuiteta sa prethodnim petogodišnjim projektom „Jugoslavija na razmeđu vekova“ i središnjim delom projekta „Jezik i racionalnost“ u okviru koga su istraživane „socijalne funkcije diskursa“.

3.

Prva polazna pretpostavka ovog istraživačkog projekta, kojom se izriče teza o hermeneutičkoj plodnosti predložene teme, zahteva dodatno obrazloženje koje će biti izloženo u formi kratke skice.

Slom „realsocijalističkih“ sistema je posledica dugotrajne krize koja nije bila samo, niti pre svega, ekonomska (proizvodno-tehnološka neracionalnost i zaostajanje u odnosu na kapitalistički svet), već je perpetuirana i iz gubitka samoizvesnosti postojećeg kolektivnog identiteta tih društava, čak i u svesti vladajuće („socijalističke“) elite. Sam čin urušavanja „institucionalne mreže“ ovih društava pretpostavljao je dugotrajnu unutrašnju razgradnju koncepta „individue“, „zajednice“, „države“, „ideologije“, „legaliteta“ i „legitimiteta“, kao i slabljenje socijalističkih integracionih meha-

nizama i solidarističkih principa. Postojeće rezultate istraživanja ovog aspekta raspada „realnog socijalizma“ (pre svega na primeru SFRJ, ali i drugih istočnoevropskih zemalja) trebalo bi prezentirati u sintetičkoj formi da bi se dobila solidna osnova za razumevanje postkomunističke stvarnosti i pravaca daljih zbivanja. Dakle, ako pođemo od teze da postkomunistička društva karakteriše „deficit“ identiteta (globalnog društva, socijalnih grupa i pojedinaca), onda nam se otvara mogućnost istraživanja nastanka, dinamike i karaktera različitih kolektivnih identiteta koji nastaju kao reakcije na prethodnu krizu i slom. Takođe, proučavajući različite tipove i konstitucionalne principe novonastajućih kolektivnih identiteta, otvara se mogućnost tematizacije položaja individue u okviru novih kolektiviteta, tj. različitih koncepata individualnog identiteta. Pošto socijalni akteri izražavaju i reflektuju lični i kolektivni identitet (odgovorajući na pitanje: „ko smo mi – kao pojedinci, različite društvene grupe, društvo kao celina; u kakvoj zajednici živimo i kakva ona treba da bude?“ ... itd.) u simboličkoj ravni, istraživanje će, pre svega, analizirati dominantne forme društvene samosvesti (filozofiju, ideologiju, sistem vrednosti, religiju, kulturu itd.). U drugom koraku, analizirana „subjektivna perspektiva“ socijalnih aktera bi se dovodila u vezu sa postojećim i novim istraživanjima na „objekt-nivou“ (socio-ekonomska struktura), da bi se tek, na osnovu toga, stvorila osnova za plodniju diskusiju o različitim globalnim teorijskim konceptima (npr. „teorije modernizacije“) koji, nakon napuštanja marksističke paradigme, nedostaju našoj socijalnoj teoriji.

Budući da je pažnja istraživača do sada bila uglavnom usmerena na dominantne ideje kolektivismu – od tradicionalnog patrijarhalizma, preko narodnjaštva, do novog populizma i nacionalizma – ovo istraživanje će pokloniti dužnu pažnju i ispitivanju razvoja ideja personalizma, kako u tradiciji jugoslovenskog društva, tako i u njegovoj savremenosti. Ovaj ugao posmatranja potrebno je uvesti da bi se ustanovilo u kojoj meri postoje u postkomunističkim društvima potencijali za razvoj građana kao slobodnih ličnosti koji čine osnovu demokratskog poretka.

4.

Teza o multidisciplinarnom pristupu u istraživanju individualnog i kolektivnog identiteta u postkomunizmu proizilazi iz

prethodne skice značaja i kompleksnosti problemskog sklopa involviranog u predloženoj temi. Najopštiji istraživački okvir (npr. odnos komunitarističkog i liberalnog stanovišta), kao i kategorijalni aparat (pojmovi: „identitet“, „individua“, „zajednica“, „solidarnost“, „legitimitet“ itd.) predstavljaju eminentno filozofske teme. S druge strane, sama filozofija kao jedna od simboličkih formi u kojoj se konstituše kolektivni identitet i artikuliše problem individue, predstavlja predmet istraživanja obuhvaćen projektom. (Na primer, istraživanje problema individualnog i kolektivnog identiteta u jugoslovenskom društvu mora, između ostalog, tematizovati različite koncepcije tog identiteta u jugoslovenskoj filozofskoj misli i učinak te misli u stvaranju i razgradnji društvene samosvesti). Antropološka tematika obuhvata centralni deo projekta: socijalna i kulturna antropologija su discipline u okviru kojih se posrednički sintetišu globalne teorijske teme sa problematikom nižeg, sociološkog nivoa opštosti. (Na primer, pitanja: kako se rešava problem odnosa ličnosti i društva i koji se pristup bira u definisanju novog modela društva – sociologistički ili personalistički; kako se konstitušu novi kolektiviteti i da li se proces kolektivne identifikacije vrši na račun, ili u saglasnosti sa personalnom identifikacijom, i sl.) Na kraju, u okviru najšire shvaćene socijalne teorije (u kojoj bi bila izvedena istraživanja tema u disciplinarnom rasponu od opšte sociologije do sociologije svakodnevnog života; od političko-pravne do ekonomske sfere) fokusirale bi se teme vezane za naš primarni saznavni interes: problem individualnog i kolektivnog identiteta u Srbiji i Jugoslaviji.

5.

U središtu istraživačkog interesa saradnika na projektu su problemi postkomunističke transformacije Srbije i Jugoslavije. Širi okvir istraživanja čine komparativne studije o postkomunizmu uopšte i problemima krize, transformacije i konstitucije kolektivnog i individualnog identiteta u drugim postkomunističkim društvima koja su najrelevantnija za razumevanje naše situacije (bivše republike SFRJ, Rusija, neke od istočnoevropskih zemalja). Ali, pored istraživanja nedavne prošlosti i sadašnjosti jugoslovenskog društva, posebna pažnja će biti posvećena istraživanju njegove budućnosti, tj. istraživanju pravaca njegove mirnodopske rekonstrukcije. U tom

smislu, istraživanje kolektivnog i individualnog identiteta treba da detektuje mogućnosti i pretpostavke demokratske rekonstrukcije jugoslovenskog društva.

6.

Po planu rada na realizaciji predloženog projekta, istraživanje bi se obavljalo u okviru nekoliko tematskih celina koje u svom sintetičkom vidu, iscrpljuju osnovna područja i teorijske pristupe naznačene Nacrtom projekta.

Prva tematska celina obuhvata istraživanje opštih filozofskih koncepata, kategorijalnog aparata i teorijsko-metodoloških pristupa u okviru kojih se tematizuju problemi kolektivnog i individualnog identiteta. U drugoj tematskoj celini istraživaće se ideje, ideologije, kulturni obrasci i mentaliteti u okviru kojih se ispoljava društvena samosvest i formira svest o različitim tipovima identiteta. U okviru treće tematske celine predmet istraživanja bi bila društvena struktura – socijalno-¹²ekonomska i politička stvarnost društva u procesu krize i postkomunističke transformacije. Na kraju, četvrta tematska celina bi bila posvećena istraživanju političkih projekata, pravnih i kulturnoloških pretpostavki izgradnje budućeg društva.